

Valószínűleg, hogy román kontaktushatás

É. Kiss Katalin

ekiss@nytud.hu

1. Bevezetés

Írásomban egy nyelvi hibának, kontaminációnak tartott, a mai magyar grammatika rendszerébe egyáltalán nem vagy csak nehezen beilleszhetőnek vélt jelenségről, a címben illusztrált 'határozószó + *hogy*-kötészes mondat' komplexumról mutatom meg, hogy egy román szerkezet magyar megfelelője, valószínűleg annak átvétele. A magyar szerkezetre ugyanazok a mondattani megszorítások érvényesek, mint román megfelelőjére, így a román szerkezetre javasolt mondattani elemzés (Hill 2007) is adaptálható a magyarra.

A vizsgálat nemcsak deskriptív, hanem elméleti haszonnal is jár; megerősíti Bowernt (2008) mondattani kölcsönzéssel kapcsolatos feltevéseit. Míg a generatív szemléletű diakrón mondattan legbefolyásosabb kurrens elméletei, például Longobardi (2003) és Roberts and Roussou (2003) az idegennyelvi hatásnak kevés vagy semennyi szerepet sem tulajdonítanak a mondattani változások előidézésében, Bowernt azt állítja, hogy a kontaktushatás a mondattani változásokban is alapvető és mélyreható, épp úgy, mint például a fonológiában. Bowernt szerint az utal mondattani kölcsönzésre, ha egy nyelvben olyan új szerkezet jelenik meg, melynek az adott nyelvben nincs szerves előzménye, mely ellentmond az adott nyelv nyelvtanát jellemző általánosításoknak. A nyelvi változás Lightfoot nevéhez köthető generatív elméletét (pl. Lightfoot (1999)-et) alapul véve Bowernt hangsúlyozza, hogy a mondattani kölcsönzésnek az a legtermészetesebb közege, amikor az anyanyelvét elsajátító gyerek kétnyelvű környezetben nő fel. Ugyanakkor egy idegennyelvi szerkezet átvételéhez nem szükséges a teljes nyelvközösség kétnyelvűsége; egy kisebb kétnyelvű népesség nyelvében meggyökeresedett minta is elterjedhet a nyelvközösség egészében. Mint rámutatok, a magyar nyelvtan bizonyos aspektusai elősegíthették, illetve elősegíthetik a vizsgált, feltehetőleg Erdélyben kialakult szerkezet általánossá válását.

Írásom a következőképpen épül fel. A 2. részben adatom a vizsgálandó jelenséget, a 3. részben pedig bemutatom rendhagyónak látszó mondattani sajátosságait. A 4. részben összefoglalom a jelenséggel kapcsolatos korábbi feltevéseket. Az 5. részben a szerkezet román megfelelőjét és a román szerkezet kurrens elemzését ismertetem, majd a 6. részben a magyar szerkezetre is kiterjesztem a románra javasolt elemzést. A 7. részben a két párhuzamos szerkezet viszonyát, az átadás-átvétel irányát igyekszem tisztázni.

2. A jelenség

A magyar nyelvészeti szakirodalom 1973-ban figyelt fel az (1) alatt illusztrált jelenségre, és nyelvi hibának, két szerkezet keveredésének minősítette (Kovalovszky 1973, E. Abaffy 1976, Szalamin 1978, Nyirkos 1991, Grétsy 1994, Sebestyén 1994, Deme 1998, Hegedűs 2001 stb.).

(1)a. *Természetesen, hogy neki van igaza.*

b. *Valószínűleg, hogy neki van igaza.*

c. *Nyilván, hogy neki van igaza.*

A jelenség azonban nem új; a Magyar Nemzeti Szövegtár a *Természetesen, hogy...* a szerkezetre a XIX. század elejétől tartalmaz példákat. A szerzők sorában legnagyobb íróinkat, költőinket is megtaláljuk. Ime a Szövegtár néhány adata:

(2)a. ***Természetesen hogy*** legjobb volna, ha minden betegség és beteges folyamat elő beszélt lefolyása által egészségbe menne által (1830: Bugát Pál: Közönséges kórtudomány)

b. ***Természetesen, hogy*** illy helyeken a magyar nyelv megtanulhatására illő s czélszerű módoknak kellene nyújtatni. (1843: Báró Wesselényi Miklós: Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében)

c. ***Természetesen, hogy*** egy így szerkesztett lap nem lehet sine cura (1860 körül: Gyulai Pál: Kritikai dolgozatok)

d. ***Természetesen hogy*** truppjának se volt pénze (1881: Vajda János összes művei iv. Szépprózai írások)

d. *Ott vannak, természetesen, hogy ott vannak a Gyarmathi Zsigmondné kalotaszegi varrottasai és ott van, természetes, hogy ott van gróf Zichy Jenő is* (1887: Mikszáth Kálmán összes művei 74. Cikkek és karcolatok)

e. ***Természetesen, hogy*** a zseni, aki az emberi civilizáció legbolondabb és legszebb virága, attól koldul, aminek létét köszönheti. (1908: Ady Endre prózai művei Újságcikkek, tanulmányok)

f. ***Természetesen, hogy*** aztán minden a régi lett s attól fogva még többet kellett tűrniünk durvasága s nélkülözniünk könnyelműsége miatt. (1916: Tersánszky Józsi Jenő: Vízontlátásra drága)

Szintén XIX. századi fordulat a *Nem hiába, hogy...*; Petőfi, Garay János, Eötvös József és Vajda János is többször használta.

Kontra (2001, 2003) szociolingvisztikai vizsgálatai megmutatták, hogy a jelenség általánosan elterjedt a magyar nyelvterület egészén; a beszélők valamivel több mint fele helyesnek fogadja el, negyede pedig aktívan is használja. Használata nem függ a beszélők iskolázottságától, nemétől, lakhelyétől. Noha a szerkezet terjedéséről biztos adataink nincsenek, mintha egyre több határozóval fordulna elő: az 1800-as évektől adatolt *Természetesen, hogy...* és *Nem hiába, hogy...* mellett megjelent a *Bizonyára, hogy...*, *Biztosan, hogy...*, *Feltehetőleg, hogy...*, *Hiába, hogy...*, *Kétségkívül, hogy...*, *Kétségtelenül, hogy...*, *Nyilván, hogy...*, *Nyilvánvalóan, hogy...*, *Pontosan, hogy...*, *Remélhetőleg, hogy...*, *Szerencsére, hogy...*, *Valószínűleg, hogy...*, és nem elképzelhetetlen az *Egyébként, hogy...*, *Vitathatatlanul, hogy ...* változat sem.

3. A szerkezet sajátosságai

Abban, hogy a vizsgált szerkezetet az elemzők egy része nyelvi hibának látja, bizonyára annak is része van, hogy a szerkezet sajátos, több tekintetben rendhagyónak látszó tulajdonságokkal bír. Ime a szerkezet mondattani jellemzői:

I. A mondat határozószót követő mondat szakaszt (elhagyható) *hogy* kötőszó vezet be. A *hogy* kötőszó összetett mondat jellegű szerkezetet eredményez:

(3)a. *Valószínűleg (hogy) elmegyek.*

b. *Nyilván (hogy) elmegyek.*

II. A *hogy*-ot megelőző határozószó főmondati állítmányként való elemzése ellen szól viszont, hogy a *hogy* előtt nincs (és múlt időben sem lehet) kopula (lásd 4a,b) – jóllehet a magyarban a határozószói állítmány jelen és múlt időben is kopulával/létigével áll (5a,b).

(4)a. **Nyilván volt, hogy ide fog jönni.*

b. **Természetesen van, hogy ide fog jönni.*

Vö.

(5)a. *István jól/gyengén/otthon van.*

b. *Korán/későn van.*

III. A szerkezet beágyazása helytelen vagy marginális mondatot eredményez. Kérdést vonzó vagy faktív ige után egyáltalán nem fordulhat elő:

- (6)a. *Kíváncsi voltam, hogy kétségtelenül, hogy jó-e a film.
b. *Mebántam, hogy természetesen, hogy megnéztem a filmet.

Ugyanakkor az alábbi beágyazott szerkezeteket Kenesei (2001) elfogadhatónak tartja:

- (7)a. Gondoltuk, hogy valószínűleg, hogy elmentek.
b. Mivel(hogy) remélhetőleg, hogy holnap érkeznek,...

IV. A határozószót nem előzheti meg kérdő kifejezés. Sem szabad határozói kérdőszóval nem egészíthető ki – lásd (8a), sem a *hogy* kötőszó mögül kiemelt bővítményi szerepű kérdőszóval – lásd (8b).

- (8)a. *Mióta nyilván, hogy neki van igaza?
b. *Mit nyilván, hogy vásárolt _?

Ugyanakkor szabad határozók (például a (9)-es példában a *holnap*) és topik szerepű, balra kihelyezett bővítmények (például a *hogy*-kötőszós mondatból kiemelt alany) megelőzhetik a határozószót:

- (9) *Holnap János valószínűleg, hogy ott lesz _.*

V. A határozószó meg kell, hogy előzze a *hogy*-os mondatot – lásd (10a,b). Ez azért meglepő, mert mind a határozószói módosító akár balról, akár jobbról hozzacsatolható az általa módosított mondatához (11), mind a főmondati határozószói és melléknévi állítmány akár megelőzheti, akár követheti *hogy*-os mellékmondatát (12-13).

- (10)a. *Természetesen, hogy neki van igaza.*
b. **Hogy neki van igaza, természetesen.*

- (11)a. *Természetesen neki van igaza.*
b. *Neki van igaza természetesen/Neki van természetesen igaza.*

- (12)a. *Természetes, hogy neki van igaza.*

b. *Hogy neki van igaza, természetes.*

(13)a. *Jól van, hogy így történt.*

b. *Hogy így történt, jól van.*

VI. A szerkezetben csak meghatározott jelentésű: evidenciális vagy modális, a beszélőnek a mondatban kifejezett állítással kapcsolatos véleményét, értékelését kifejező, úgynevezett beszélőorientált mondathatározószók fordulhatnak elő. Több jelentésű határozószók esetén a vizsgált szerkezetben csak a beszélőorientált határozói jelentés érvényesül:

(14) *Természetesen elmosolyodott.*

a. 'Természetes módon elmosolyodott;

b. 'Természetesnek találom, hogy elmosolyodott'.

(15) *Természetesen, hogy elmosolyodott.*

'Természetesnek találom, hogy elmosolyodott'.

A vizsgált szerkezetnek vannak a fenti példáknál természetesebb, a művelt köznyelvben még inkább polgárjogot nyert képviselői is – mint Nemesi (2000) felhívja rá a figyelmet. Ezekben a határozószó nem visel felismerhető határozószóképzőt. Az ilyen elemeket a hagyományos szakirodalom mondatzóknak hívja, a nemzetközi szakirodalom pedig – fenntartva határozószói besorolásukat – diskurzus-partikuláknak nevezi. Közéjük tartozik az *Ugye/ügy-e, hogy (igazam volt)*; *Bizony, hogy (igazam volt)*; *Igenis, hogy (igazam volt)*; *Persze, hogy (igazam volt)*; *Sajnos, hogy (igazam volt)*; *Éppen, hogy (elértem a vonatot)*; *Csak hogy (megérkezte)*; sőt, talán a *Nehogy (elkéss)* és a *Nem hogy (segített volna)* is. Ime néhány nyelvtörténeti, illetve irodalmi példa:

(16)a. *Oh! **bizony hogy** Sina olly mint egy vetett kert: Oka! hogy a Népe dolgozott s nem hevert.* (1785: Göböl Gáspár: Utazó lélek)

b. *Ezek az iszonyu nagy szőlőfürtök, úgy e **bizony hogy** nem olyan gyenge vesszőkön teremnek, mint mi nálunk?* (1799: Fábíán József: Természetihistoria a gyermekeknek)

c. *Nagy tüzet csináltunk,*

Ugy-e, Józsa testvér,

Hogyha most szalonnád volna,

Bizony hogy süthetnél. (1918: Ady Endre: Két kuruc beszélget)

d. *Alighanem kedveli magát: már kétszer idenézett. Bizony hogy nézett!* (1941: Örkény István: Tengertánc)

E partikulák viselkedését is pontosan ugyanazok a tulajdonságok jellemzik, mint a szóban forgó mondatatóróját, jóllehet viselkedésüket nem érezzük újszerűnek, rendhagyónak.

Azaz:

I. E diskurzus-partikulák is akár *hogy* nélkül, akár *hogy*-gyal hozzákapcsolódhatnak az általuk módosított propozícióhoz:

(17)a. *Ugye (hogy) igazam van?*

b. *Bizony/Igenis/Persze/Sajnos (hogy) igazad van.*

c. *Nehogy elkéss! / Ne késs el!*

d. *Nem hogy segített volna! / Nem segített volna!*

(A tagadószó mellett *hogy* hiányában fordított szórendben áll az igekötős ige.)

II. A létige nem tehető ki melléjük:

(18)a. **Persze volt, hogy el fogok késni.*

b. **Sajnos van, hogy el fogok késni.*

III. Nem állhat előttük kérdőszó. A *nehogy* és *nem hogy* e tekintetben némiképp eltérően viselkednek; ők marginálisan megengednek kérdőszót maguk előtt. Ez arra utalhat, hogy a *nehogy*-gyal, *nem hogy*-gyal bevezetett mondatokat talán célszerűbb külön jelenségként kezelni. Vö.

(19)a. **Miért bizony, hogy Mari el fog késni?*

b. **Honnan sajnos, hogy Mari elkésett?*

c. *?Ki nehogy elkéssen?*

d. *?Ki nem hogy sietett volna?*

IV. A szerkezet beágyazása meglehetősen marginális mondatot eredményez, bizonyos típusú főmondati predikátumok (pl. kérdést vonzó vagy faktívák) esetében pedig teljességgel

lehetetlen. (Ez utóbbi predikátumtípusok a *hogy* nélküli szerkezetváltozatot sem fogadják el. Lentebb ennek magyarázatára is visszatérünk.)

(20)a.**Kíváncsi voltam, hogy sajnós, hogy elkésett-e.*

b.**Megbántam, hogy bizony, hogy megnéztem a filmet.*

(21)a.??*Az a fiú, aki sajnós, hogy elkésett, ...*

b.??*Látszik, hogy bizony, hogy sokan jelentkeztek a konferenciára.*

V. A partikula meg kell, hogy előzze a *hogy*-os mellékmondatot, jóllehet *hogy* hiányában a mondat után is állhat. Vö.:

(22)a. *Ugye, hogy igazam van?*

b.**Hogy igazam van, ugye?*

c. *Igazam van, ugye?*

(23)a. *Persze, hogy igazad van.*

b.**Hogy igazad van, persze.*

c. *Igazad van persze.*

VI. A diskurzuspartikulák is hasonló funkciót töltenek be, mint a szerkezetben előforduló testesebb határozószók. Többnyire a beszélőnek a mondatban kifejtett állítással kapcsolatos vélekedését, értékelését, attitűdjét fejezik ki (*sajnos, persze, bizony, igenis*). Lényegében hasonló az *ugye* elemben rejlő *úgy* határozószó szerepe is (az *-e* képviseli a kérdő partikulát). A *nehogy ne* eleme beszédaktus-jelölő szerepű: tiltást fejez ki. A *Nem hogy*-gyal kezdődő szerkezet *nem* eleme sem egyszerű tagadószó, hanem a szemrehányás beszédaktusának hordozója is.

4. Hipotézisek a jelenség eredetéről

Noha az adatok szerint a jelenség legalább kétszáz éve része a magyar nyelvnek, grammatikailag valamiképpen rendhagyónak érződik – különösen akkor, ha a kötőszót megelőző elem felismerhető határozószói jegyekkel bír. Ez az érzés a jelenséggel foglalkozó nyelvészek többségét (Kovalovszkytól (1973) és E. Abaffytól (1976) Kontra Miklósig (1992) és Sándor Kláráig (1998)) arra a feltételezésre indította, hogy a szerkezet keveredéssel jött

létre; a *Természetes, hogy igazad van* szerkezet főmondati predikatív melléknévének helyére valamilyen módon a *Természetesen igazad van* típusú egyszerű mondatokban megjelenő határozói módosító került át. E keveredés lehetőségét E. Abaffy (1976), Kontra (1992) és Sándor (1998) különféle – mint Kenesei (2002) megmutatta, nem bizonyító erejű – érvekkel próbálták valószínűsíteni. Arra hivatkoztak például, hogy a magyarban léteznek melléknév-határozószó homonímák, például a *hirtelen* (*hirtelen megérkezés; hirtelen megérkezik*) és az *egész* (*egész mondat; egész jó*), melyek elvileg mindkét szerkezetben megjelenhetnének. A szóban forgó határozók közül azonban legfeljebb a *biztos* ilyen, tehát ezen az alapon csak a *Biztos megérkezik* <-> *Biztos, hogy megérkezik* kettősséget tudnánk megmagyarázni.

Sándor szerint a keveredést elősegíthette, hogy a két szerkezet homoním. Ez azonban nem igaz. Vessük össze a Sándor által idézett mondatpár jelentését:

(24)a. *Természetes, hogy elmegyek.*

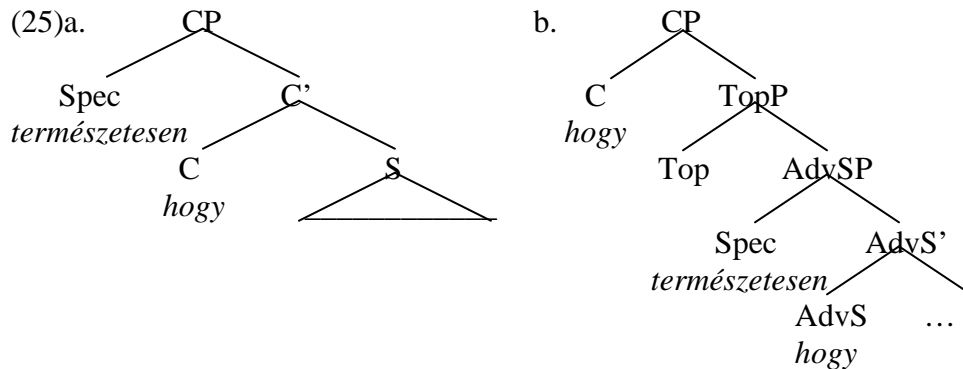
b. *Természetesen elmegyek.*

A (24a) mondatban az *elmegyek* előfeltevés; a *természetes* képviseli az (új) állítást, a (24b) mondatban viszont, épp ellenkezőleg, az *elmegyek* a fő állítás, a *természetesen* hangsúlytalan módosító elem. Egyébként sincs rá bizonyíték, hogy az azonos jelentésű mondattani szerkezetek hajlamosak volnának a keveredésre. (A keveredés melletti további, még kevésbé meggyőző érvek listáját és cáfolatát lásd Kenesei (2002)-ben.)

A szerkezet mibenlétére, keletkezésére vonatkozó magyarázatok másik típusát Elekfi (1995), Nemesi (2000) és É. Kiss (2004) képviselik; szerintük a *Természetesen, hogy elmegyek* hiányos főmondatú összetett mondat. Elekfi a *Természetesen igaz az, hogy elmegyek*-ből vezette le az *igaz az* törlésével, magam pedig a *Természetesen az van, hogy elmegyek*-ből eredeztettem a létige és a rámutatószó törlésével. Nemesi a törlés mellett határozószó-kötőszó összeolvadást is feltételez; ezzel éri el a két elem kötelező szomszédosságát és kötött szórendjét. Mint Kenesei (2002) megállapította, e magyarázatok akkor volnának meggyőzőek, ha az efféle törlés produktív volna, tehát a *Mindig igaz az, hogy beteg*-ből is levezethetnénk a **Mindig, hogy beteg* mondatot, vagy a *Korántsem igaz az, hogy beteg*-ből is előállíthatnánk a **Korántsem, hogy beteg* változatot.

Kenesei (1992: 680-681) és (2002) a *Természetesen, hogy beteg* szerkezetet egyszerű mondatként elemzi. Korábbi, 1992-es elemzésében a határozószót a mondat CP projekciójának specifikálójában tételezi – l. (25a). Kenesei (2002) viszont – Cinque (1998) adverbium-teóriáját elfogadva – ugyanabban az AdvP-specifikálói pozícióban veszi fel a

Természetesen beteg és a *Természetesen, hogy beteg* mondatok *természetesen* elemét. E mondatok csupán annyiban különböznek, hogy az utóbbiban az AdvP projekció fejében megjelenik egy *hogy* elem – l. (25b).

(Az AdvS rövidítés a mondathatározót jelöli.)

Ezek az elemzések is vetnek fel kérdéseket. (25a) azt nem magyarázza meg, hogy főmondatban miért jelenhet meg a *hogy* alárendelő kötőszó. (5b) esetében az AdvP projekció fejében megjelenő *hogy* tűnik indokolatlannak. Ha a *természetesen* után állhat *hogy*, akkor a *tegnap* vagy a *mindenhol* típusú határozószók után sem zárhatjuk ki.

5. Egy román párhuzam

A nyelvi változásokkal foglalkozó szakirodalom (l. Bower 2008) arra hívja fel a figyelmünket, hogy ha „egzotikus”, valamilyen szempontból rendhagyó szerkezet bukkan fel egy nyelvben, akkor joggal gyanakodhatunk szintaktikai kölcsönzésre, kontaktushatásra. A *Természetesen, hogy...* esetében a szerkezet egyedi volta mellett egy román párhuzam is a kölcsönzés lehetőségére utal.

A vizsgált szerkezethez hasonló román szerkezetet Hill (2007) írta le. Az általa megfigyelt példákon a magyar szerkezet valamennyi sajátosága felismerhető. Azaz:

I. A mondathatározó egy alárendelő kötőszó előtt áll:

- (26)a. *Sigur că va veni.*
 biztosan hogy fog jönni
- b. *Firește că Maria va veni.*
 természetesen hogy Mária fog jönni
- c. *Bineînțeles că Maria va primi banii.*
 nyilván hogy Mária fogja kapni a pénzt

II. A létige nem tehető ki a határozószó mellett:

(27)**E bineînțeles că Maria va primi banii.*
volt nyilván hogy Mária fogja kapni a pénzt
'Nyilván volt, hogy Mária fogja kapni a pénzt.'

III. A határozószót nem előzheti meg kérdőszó – legyen akár szabad határozó, akár a beágyazott mondatból kiemelt bővítmény:

(28)**Ce sigur că a cumpărat?*
mit bizonyára hogy vásárolt

IV. A szerkezet Hill (2007) szerint egyáltalán nem ágyazható be :

(29)**Spunea că sigur că va veni.*
mondta hogy biztosan hogy fog jönni

V. A határozószó meg kell, hogy előzze a *hogy*-os mondatot – vö.

(30)a. *Sigur că va veni mâine.*
biztosan hogy fog jönni holnap
b. **Că va veni sigur mâine.*

VI. A szerkezetben csak meghatározott jelentésű: evidenciális vagy modális, beszélőorientált mondathatározószók fordulhatnak elő. Többjelentésű határozószók esetén a vizsgált szerkezetben csak a beszélőorientált határozói jelentés érvényesül:

(31) *Normal vine la ora 5.*
a. 'Természetesen jön 5-kor'
b. 'Általában jön 5-kor'

(32) *Normal că vine la ora 5.*
'Természetesen hogy jön 5-kor'

VII. Hill (2007) egy további sajátosságát is említi a szerkezetnek: a határozókat pusztán határozószó képviseli; nem helyettesíthetők összetett határozói szintagmával, pl.:

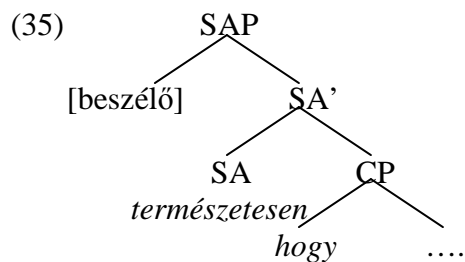
(33)**În mod sigur că va veni.*
 biztos módon hogy fog jönni

Számomra a magyar példák is elfogadhatósága is erősen csökken, ha a határozószót szintagmára cseréljük bennük; azonban például Kontra (1990) lehetségesnek ítéli az *Érdekes módon, hogy...* szerkezetet. Mindenesetre az interneten sem találtam ilyen példákat:

(34)a. ?**Teljesen természetesen, hogy neki van igaza.*
 b. **Nyilvánvaló módon, hogy neki van igaza.*
 c. **Sajnálatos módon, hogy sokan jelentkeztek a konferenciára.*

6. Javasolt elemzés

A magyar és román szerkezet hasonlósága következtében a magyarra is kiterjeszhető a románra Hill (2007) által javasolt elemzés. Hill szerint a határozószó egy beszédaktus (Speech Act) projekció feje, mely CP kategóriájú bővítményt vonz. A beszédaktus alanya, azaz, a beszélő csak rejtve van jelen a projekció specifikálójában.

E szerkezetből a vizsgált román mondattípus valamennyi, magyar megfelelőjének pedig csaknem valamennyi tulajdonsága levezethető. Azaz:

(I) A határozószó *hogy*-kötőszóval bevezetett teljes proposíciót vonz, így természetes, hogy kötőszó követi.

(II) A létige azért nem tehető ki a *hogy* előtt, mert egyszerű mondatról lévén szó, a szerkezetben csak a *hogy* kötőszó után találunk igei pozíciót.

(III) A mondat típus azért nem alakítható át kérdéssé, mert a szerkezet határozószó előtti szakaszában nincs a kérdőszónak helyt adó CP, illetve FocP projekció. A határozószó után sem állhat kérdőszó, mivel a határozószóval kitöltött SA fej állítást, nem pedig kérdést vonz. Ugyanakkor a javasolt szerkezet megengedi, hogy az SA (beszédaktus) projekció előtt topikként értelmezett balra kihelyezett összetevő és/vagy az SAP-hez csatolt mondat határozó álljon.

(IV) Az a tény, hogy a szerkezet faktív és kérdést vonzó főmondati predikátumok alá nem ágyazható be, egybevág Haegeman (???) és Ürögdi (???) azon univerzális érvényű megállapításával, hogy e predikátum típusok nem beszédaktust (azaz, SAP-t), hanem csupán propozíciót vonzanak. Az SAP projekció elsősorban a főmondat szintjén, illetve olyan (például a mondat, gondolat jelentő igéket bővítő) mellékmondat típusokban jelenhet meg, melyek főmondati sajátosságokkal bírnak, azaz, melyek vonzatai beszédaktus értékűek.

(V) Míg a szabad határozók általában akár megelőzhetik, akár követhetik a módosított mondatszakszót, a szóban forgó mondat határozók csak a propozíció előtt állhatnak. Ez abból következik, hogy a feltételezett szerkezetbe nem szabad határozóként, azaz adjunktumként, hanem alaptagként kerülnek be, és az alaptag megelőzi bővítményét.

(VI). A javasolt szerkezetben csak beszélőorientált, a beszélőnek a mondatban kifejezett állítással kapcsolatos vélekedését, értékelését kifejező határozószók jelenhetnek meg. Épp ezek azok a határozószók, melyek Cinque (1999) adverbium-elméletében a propozíció legfelső kiterjesztésében, a beszédaktus-kifejezésnek (SAP) nevezett projekció specifikálójában állhatnak, illetve, melyek Ernst (2002) határozó-elméletében a mondatnak a legfelső, beszédaktust megvalósító kiterjesztéséhez csatolhatók.

(VII) A szerkezetben megjelenő határozószó Hill szerint azért nem helyettesíthető összetett határozói szintagmával, mert fej- (azaz, alaptag-)pozícióban áll. Ugyanakkor a magyarban talán nem egészen helytelen a módosított határozószót tartalmazó változat. Ezt megmagyarázná, ha a magyarban Cinque (1999) javaslatának megfelelően a határozószót az SAP specifikálójában helyeznénk el. Minthogy a magyarban nemcsak az alaptag, hanem a specifikáló is megelőzi a bővítményt, ez a változtatás nem befolyásolná a határozószónak a *hogy* előtti helyzetét.

A javasolt szerkezet egyébként Kenesei 1992-es, *Strukturális magyar nyelvtan*-beli javaslatához (lásd 25a) hasonlít leginkább. Mindkét szerkezet egyszerű mondatot ábrázol, és mindkét szerkezetben a mondat legkülső héján jelenik meg a határozószó. Csupán annyiban különböznek, hogy a Hill által javasolt szerkezetben a határozószó egy külön, beszédaktus-kifejezésnek (SAP) nevezett projekcióban található. Ez azt is megmagyarázza, hogy egyéb

típusú határozószók (pl. időhatározók) miért nem állhatnak az adott pozícióban, és miért nem ágyazható be a szerkezet például faktív igék alá.

7. A szerkezet eredete

Mínt hogy a vizsgált szerkezet ritka, kevés nyelvből ismert, a magyarban és a románban való együttes megléte valószínűleg kontaktushatás eredménye. Kontaktushatás leggyakrabban kétnyelvű közösségekben lép fel: a gyermekkorban megismert másodnyelvi jelenségek beépülhetnek a kialakulóban lévő anyanyelvi grammatikába is. Erdélyben több évszázadra visszamenően számolhatunk kétnyelvűséggel (l. Bakos 1982). A magyar és a román nyelvterület érintkezési területein biztosra vehető a népi, spontán kétnyelvűség. Több évszázada létezik művelt magyar-román kétnyelvűség is (az erdélyi magyar arisztokráciába beolvadt román származású főurak vagy kétnyelvűek voltak, vagy átmentek a kétnyelvűség fázisán). Az erdélyi fejedelemség ügyintézése és az egyházak működése is feltételezte egy kétnyelvű értelmiségi réteg létezését.

Kérdés, hogy melyik nyelv lehetett az átadó. Két érv is amellett szól, hogy a románból a magyarba való átvételt feltételezzünk. Egyrészt a szerkezet a magyarban viszonylag újnak látszik; alig több mint két évszázadra visszamenőleg találunk írásos bizonyítékát, és megjelenése – legalábbis nyilvánvaló módon – nem vezethető vissza belső előzményre. Természetesen ez az érv akkor volna perdöntő, ha a szerkezetnek a románban való jelenlétét sok évszázadra visszamenőleg adatolni tudnánk.

Másrészt a szerkezet nemcsak a magyar régiségből, hanem a rokon nyelvekből is hiányzani látszik; a finnugor nyelvek körében nem számoltak be ehhez hasonlóról. A neolatin nyelvek körében viszont nem ismeretlen ez a szerkezet. Masullo (2005) szerint a dél-amerikai spanyolban a románhoz hasonlóan szintén léteznek CP-t vonzó adverbiumok. Cinque (1999, 177 fn. 53) a franciából idéz hasonló példákat:

(36) *Probablement /sans doute /certainement qu'il viendra.*
valószínűleg /kétségtelenül /biztosan hogy ő jönni-fog

Nemesi (2000) tanulmányának hatására Perrot (2001) részletesebben is áttekintette e szerkezet francia megfelelőit, hangsúlyozva, hogy a szerkezetről például Grevisse (1959)-es francia grammatikája is beszámol. Grevisse szerint többek között az alábbi határozószók fordulnak elő *que*-vel bevezetett mondattal:

(37)

Apparemment que 'nyilvánvalóan hogy'

Assurément que 'biztosan hogy'

Bien entendu que 'persze hogy'

Bien sûr que 'biztosan hogy'

Certainement que 'valóban hogy'

Heureusement que 'szerencsére hogy'

Même que 'ráadásul hogy'

Non que 'nem hogy'

Oui que 'igenis hogy'

Pour sûr que 'biztosan hogy'

Probablement que 'valószínűleg hogy'

Sans doute que 'kétségtelenül hogy'

Sûrement que 'biztosan hogy'

Voici/Voilà que 'íme hogy'

Vraisemblablement que 'valószínűleg hogy'

Az a tény, hogy a vizsgált szerkezet a román mellett a franciában és a spanyol egy változatában is létezik, szintén arra utal, hogy valamilyen latin előzmény továbbéléséről lehet szó; azaz, a szerkezet a románban jöhetett létre szerves fejlődéssel, és a magyarba kerülhetett be átvétellel.

Az átvétel szociológiai feltételeit az Erdélyben létező román-magyar kétnyelvűség teremthette meg. De vajon mi mozdította elő a szerkezetnek a magyar nyelvterület egészén való elterjedését? Feltehetőleg az a tény, hogy a szerkezet sajátos információs értékkel bír; információs szerkezete különbözik mindkét „öshonos” változatának információs szerkezetétől.

Vessük össze az alábbi három mondatváltozat prozódiaját:

(38)a. *Természetes, hogy igazad van.*

b. *Természetesen igazad van.*

c. *Természetesen, hogy igazad van.*

Az (a) változatban a *hogy*-kötőszós mellékmondatban álló *igazad van* propozíció hangsúlytalan; ismert, előfeltételezett információt közöl; az információs fókusz a *természetes*

melléknévi predikátum. A (b) változatban viszont az *igazad van* képviseli az új információt, a hangsúlytalan *természetesen* csupán módosítja azt. A (c) mondatban mind a határozószó, mind a propozíció hangsúlyos, állított összetevő, azaz, mindkettő információs fókusz – épp úgy, mint a szerkezet francia megfelelőjében (lásd Perrot 2001). Nyelvünk újnak látszó szerkezete tehát nem kontamináció, nyelvromlás, hanem az univerzális grammatika által megengedett, feltehetőleg kontaktushatás eredményeképpen felfedezett új kifejezési lehetőség.

Hivatkozások

- Bakos Ferenc 1982. *A magyar szókészlet román elemeinek története*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Bowern, Claire 2008. Syntactic change and syntactic borrowing in generative grammar. In: Gisella Ferraresi és Maria Goldbach (szerk.): *Principles of Syntactic Reconstruction*. John Benjamins. Amsterdam. 187-216.
- Cinque, Guglielmo 1999. *Adverbs and functional heads. A cross-linguistic perspective*. Oxford University Press. Oxford.
- Deme László 1998. Bomlott gondolkodású nyelvészek!? Magyar nyelvművelés = terápia nélküli diagnózis? In: Kontra Miklós és Saly Noémi (szerk.): *Nyelvmentés vagy nyelvvarulás? Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról*. Osiris. Budapest. 58-9.
- E. Abaffy Erzsébet 1976. Valószínűleg, hogy...? *Magyar Nyelvőr* 100: 397-8.
- É. Kiss Katalin 2004. *Anyanyelvünk állapotáról*. Osiris. Budapest.
- Elekfi László 1995. Strukturális magyar nyelvtan I. Mondattan. *Magyar Nyelv* XCI: 385-401.
- Ernst, Thomas 2002. *The Syntax of Adjuncts*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Grétsy László 1994. *Természetesen* hogy nyelvi változás, de milyen? In: Kemény Gábor és Kardos Tamás (szerk.): *A magyar nyelvi norma érvényesülése napjaink nyelvhasználatában*. MTA Nyelvtudományi Intézet. Budapest. 93-8.
- Haegeman
- Hegedűs Attila 2001. Van-e felelőssége a nyelvésznek? In: Alabán Ferenc (szerk.) *Értékközvetítés irodalomban és nyelvben*. Filologická fakulta UMB. Banská Bystrica. 91-9.
- Hegedűs Attila és Papp Lajos 1991. *Középkori leveleink*. Tankönyvkiadó. Budapest.
- Hill, Virginia 2007 Romanian adverbs and the pragmatic field. *The Linguistic Review* 24: 61-86.
- Kenesei István 1992. A HKM mondathatározóval. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan I. Mondattan*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 680-1.

- Kenesei István 2002. Hányféle igazság van? *Magyar Nyelv* 98: 39-49.
- Kontra Miklós 1990. Természetesen hogy nem hiba – nyelvi változás? In Balogh Lajos és Kontra Miklós (szerk.) *Élőnyelvi tanulmányok*. MTA Nyelvtudományi Intézet. Budapest. 76-83.
- Kontra Miklós 1992. On an ongoing syntactic merger. In: Kenesei István és Pléh Csaba (szerk.): *Approaches to Hungarian* 4. JATE. Szeged. 227-46.
- Kontra Miklós 2001. „Három a magyar igazság.” Egy mondattani változás háromféle megközelítése. *Magyar Nyelv* 97: 53-64.
- Kontra Miklós 2003. *Nyelv és társadalom a rendszerváltás kori Magyarországon*. Osiris. Budapest.
- Kovalovszky Miklós 1973. „Nyilván, hogy” így rossz. In: Grétsy László (szerk.): *Anyanyelvi kaleidoszkóp*. Gondolat. Budapest. 182.
- Lightfoot, David 1999. *The Development of Language: Acquisition, Change, and Evolution*. Blackwell. Cambridge, Mass./Oxford.
- Longobardi, Giuseppe 2003. On parameters and parameter theory. In Elisabeth Stark és Ulrich Wandruszka (szerk.): *Syntaxtheorien, Modelle, Methoden, Motive*. Gunter Narr. Tübingen. 273-290.
- Masullo, Pascual 2005. The syntax-pragmatic interface: Licensing adjoined CP in Spanish. Paper presented at LSRL 35, University of Texas. Austin.
- Nemesi, Attila L. 2000. A természetesen, hogy... típusú szintaktikai szerkezetekről. *Magyar Nyelvőr* 124: 430-42.
- Nyirkos István 1991. Az alakkeveredés történetéhez. In: Hajdú Mihály és Kiss Jenő (szerk.): *Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára*. ELTE. Budapest. 476-80.
- Perrot, Jean 2001. „*Természetesen, hogy...” – Sûrement que ça s’explique très bien! *Revue d’Études Françaises* 6: 127-133.
- Roberts, I. – A. Roussou (2003. *Syntactic Change: a Minimalist Approach to Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sándor Klára 1998. Amiért a szinkrón elemzés foszladozik. In: Sándor Klára (szerk.): *Nyelvi változó – nyelvi változás*. JGYF Kiadó. Szeged.
- Szalamon Edit 1978. A mai magyar beszélt nyelv mondattanának kérdéséhez. *Magyar Nyelv* 74: 393-403.
- Ürögdi